

13. Kusnietsov A. Babyn Jar / A. Kusnietsov; [per. z ros. Baturyn S.]. – Kyiv: Samit–Knyga, 2009. – 352 s., il.

14. Lysenko O. Sotsial'ne stanovyshe rad'janskykh viiskovopolonenykh v roky Drugoji svitovoi viny / O. Lysenko // Viiskovij polon ta internuvannja (1939–1956). Pogliad cherez 60 rokiv. Materialy naukovoi konferentsii, 2–4 chervnia 2006 r. – Kyiv, 2008. – S.86–95.

15. Marinchenko O. O. Demografichnyj vymir porazky 1941 r.: masshtaby vtrat RSChA vijs'kovopolonenykh na terytorii Ukrainy / O. O. Marinchenko // Ukrajin's'kyj istorychnyj zhurnal. – 2013. – №3. – S.151–171.

16. Mizhnarodne gumanitarne pravo. Navchalnyj posibnyk / [Bazov V. P., Kachan I. I., Maiorov I. O. ta in.]. – Kyiv: Varta, 2000. – 176 s.

17. Niurnbergskij protses. Voennyje prestuplenja i prestuplenja protiv chelovechnosti. Sbornik materialov v 7 tomakh / [Pod. obsch. red. R. A. Rudenko]. – Moskva: Gosudarstvennoje izdatelstvo juridicheskoi literatury, 1958. – T.3. – 815 s.

18. Pastushenko T. Status radjanskikh viiskovopolonenykh u roky Drugoji svitovoi viny: na terezakh mizhnarodnogo, natsyistykogo ta radjanskogo prava / T. Pastushenko // Istoriija velykykh strazhdan'. Natsyist's'ki tabory dlja radjanskykh vijs'kovopolonenykh u misti Slavuti na Hmelnychchyni: doslidzhennia, dokumenty, svidchennia. – Kyiv, 2011. – S.18–28.

19. Smogorzhevska I. Okupatsijnyj rezhy m na terytorii viiskovoi zony Ukrainy: istoriografichnyj ta dzhereloznavchyi aspekty / I. Smogorzhevska // Ukrajinu u Drugii svitovii viny: dzherela ta interpretatsiji (do 65–richchia Velykoji Peremogy). Mat. mizh. nauk. konferentsii, 27 kvitnia 2010 r. – Kyiv, 2011. – S.312–320.

20. Spravochnik o natsyistykikh lageriakh voennoplennykh, deistvovavshykh na okupirovannoi terytorii Ukrainy, i formakh uvekovechenia pamiaty pogibshykh / Sost. S. P. Tsakun. – Kyiv: Kompas, 2002. – 176 s.

21. Utkin O. Lidski, tekhnichni ta material'ni vtraty radjanskykh I nimetskykh viisk u Velykii Vitchyzniani viny / O. Utkin // Ukrajinu u Drugii svitovii viny: dzherela ta interpretatsiji (do 65–richchia Velykoji Peremogy). Mat. mizh. nauk. konferentsii, 27 kvitnia 2010 r. – Kyiv, 2011. – S.172–182.

22. Höhne H. Chernyi orden SS. Istoriija okhrannykh otriadov / H. Höhne [Per. s nem. J. D. Chuprova, O. I. Lemekhova]. – Moskva: OLMA–PRESS, 2004. – 542 s., il. – (Arkhiv).

23. Central'nyi derzhavnyj arkhiv gromads'kikh obiednan' Ukrajinu. – F.166. – Op.3. – Spr.143. – 45 ark.

24. Central'nyj derzhavnyj arkhiv vyshchykh organiv vlady ta upravlinnja Ukrainy. – F.KMF–8. – Op.1. – Spr.38. – 136 ark.

25. Tam samo. – Op.1. – Spr.74. – 33 ark.

26. Tam samo. – Op.2. – Spr.139. – 137 ark.

27. Chaikovskij A. S. Plen. Za svoji I chuzhye grekhi. (Voennoplennye i internirovannye v Ukrajinu 1939–1953 gg.). – Kyiv: Ukrajinu, 2005. – 970 s.

28. Shevchenko V. Fashyist's'kii okupatsijnyj rezhy m v Ukrajinu ta doijla vijs'kovopolonenykh (1939–1944 rr.) / V. Shevchenko // Viis'kovij polon ta internuvannia (1939–1956). Pogliad cherez 60 rokiv. Materialy naukovoi konferentsii, 2–4 chervnia 2006 r. – Kyiv, 2008. – S.67–70.

29. Shneer A. Plen. V 2 t. / A. Shneer. – Jerusalem: Noi, 2003. – T.1. – 380 s.

30. Shtraik K. Sovjetskie voennoplennye, massovye deportatsyi, prynuditelnye rabochie / K. Shtraik // Vtoraja mirovaja vojna. Diskussii. Osnovnyje tendentsii. Rezultaty issledovanij; [Per. s nem. Zakharchenko N. A., Nepodaev J. A., Rozanov I. V., Sokolov R. N.]. – Moskva: Ves' mir, 1997. – S.589–600.

31. Dülffer J. Der Deutscher Ostkrieg, 1942 // Mitteilungen der Gemeinsame Kommission die jüngeren Geschichte der russisch-deutsch Beziehungen. – München: Oldenbourg Verlag, 2005. – S.17–23.

32. Hartmann C. Der Krieg und das Verbrechen // Mitteilungen der Gemeinsame Kommission die jüngeren Geschichte der russisch-deutsch Beziehungen. – München: Oldenbourg Verlag, 2005. – S.21–31.

Poluda V. A., postgraduate's student at Ukrainian military history department of Scientific and Research Institute of Ukrainian studies (Ukraine, Kyiv), Volodymyrpoluda@ukr.net

Machinery of the use of the prisoners of war labour in the Reichskommissariat «Ukraine» and the zone of the military occupation

The article deals with a problem of the prisoners' of war labour use in two occupation administrative provinces – in the Reichskommissariat «Ukraine» and in the zone of military occupation. The main attention is paid to economic causes of this

labour mobilization, it's realization and results. The material of research shows the general forced labour system for prisoners of war in the occupation territories. The content of the article is focused on the characteristic features of the camps of prisoners for the German political and military plans' realization.

Keywords: captivity, prisoners of war, prisoners of war camps, the Second World War, forced labour.

Poluda V. A., аспирант отдела украинской военной истории, Научно-исследовательский институт украиноведения (Украина, Киев), Volodymyrpoluda@ukr.net

Механизм использования труда военнопленных в рейхскомиссарате «Украина» и в зоне военной оккупации

Рассмотрен вопрос использования труда военнопленных в двух оккупационных административных образованиях во время Второй мировой войны – в рейхскомиссарате «Украина» и в зоне военной оккупации. Основное внимание сконцентрировано на экономических предпосылках такой трудовой мобилизации, ее осуществлению и последствиям. Материал исследования показывает общую систему принудительного труда пленных военнослужащих на оккупированных территориях. В статье охарактеризованы особенности лагерей военнопленных для реализации военных и политических планов нацистской Германии.

Ключевые слова: плен, военнопленные, лагеря военнопленных, Вторая мировая война, принудительный труд.

* * *

УДК 94(477+478)«1944/1954»:043.5

Татарко І. І.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін, Ізмаїльський факультет Одеської національної морської академії (Україна, Ізмаїл), Grekova-irina@yandex.ua

СОЦІАЛЬНО–ЕКОНОМІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНО–ОСВІТНІЙ РОЗВИТОК БОЛГАРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ІЗМАЇЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ УРСР ТА ПІВДНЯ МРСР В 1944–1954 РР.

Комплексно досліджується економічний, соціальний, культурний та освітній розвиток болгарського населення Ізмаїльської області УРСР та півдня МРСР в 1944–1954 рр. Розглядаються процеси трансформаційних перетворень у болгарському селі в контексті радянізації новоприсланих земель України і Молдови. Висвітлюються особливості колективізації болгарської спільноти Ізмаїльщини і півдня МРСР. Показаний механізм репресивних заходів стосовно заможного болгарського селянства, виявляються причини та наслідки голоду 1946–1947 рр. для болгарського населення регіону. З'ясовується специфіка розвитку промислового виробництва в місцях компактного розселення болгар, її обумовленість державною політикою та місцевими умовами. Аналізуються методи і форми розгортання освітянської справи у болгарському середовищі, стрімкі темпи підвищення освітнього та культурного рівня болгарського населення, його русифікація та молдоговіфікація. Розкриваються особливості соціально–економічних та культурно–освітніх змін серед болгар Ізмаїльської області УРСР та півдня МРСР.

Ключові слова: болгарське населення, Молдова, Україна, радянізація, колективізація, індустріалізація, культурна революція, голод 1946–1947 рр., репресії.

В умовах становлення і розвитку пострадянських незалежних держав, зокрема України та Молдови, проблема розвитку та духовного відродження на їх теренах національних меншин стала досить актуальною. Історія різних етнічних груп в пострадянських країнах дедалі привертає все більше уваги дослідників: істориків, мовознавців, етнологів. Зростання інтересу до цієї проблематики пов'язане і з введенням у науковий обіг нових джерел, у тому числі з розсекречення архівних фондів, і з прагненням переланути усталені стереотипи та штампи.

Інтерес науковців викликають не тільки процеси появи і оселення різноманітних етнічних груп серед автохтонного українського та молдавського населення, але й економічне та культурне життя цих груп в місцях розселення, їх взаємини із українцями, молдованами та багатомірними проблемами. Указані обставини зумовлюють визнання обраної теми актуальною та значущою.

В наявних роботах акцент зроблено насамперед на розкритті перш за все, історичного шляху болгарських поселень. Такі праці мають, головним чином, етнографічну спрямованість. Соціально-економічному та культурно-освітньому розвитку болгарського населення в повоєнні часи приділяється незначна увага. Цей період у науковій літературі, яка висвітлює історію болгарського населення, наче викреслений. У всіх дослідженнях, навіть узагальнюючих, більш докладно розкривається життя болгарського населення до 1944 р., а потім більш досконало показується сучасний період. Це спонукає дослідити життя цієї національної групи у вказаних регіонах, що надасть можливість об'єктивно оцінити реальний внесок національних меншин в цілому і болгарської зокрема в різні сфери життя нині незалежних України та Молдови.

Перехід від війни до мирного будівництва в районах та селах з болгарським населенням відбувався в дуже складних умовах. Сільське господарство та місцева промисловість були зруйновані. Болгарські села, як і села де жили інші національності, зазнали значних збитків як у грошовому вимірі, так і в матеріальному плані. Після війни в сільському господарстві переважали індивідуальні господарства, але відбудовувалися і колективні, що виникли перед війною. Їх економічний стан бажав кращого.

В 1946 р. ситуація почала змінюватися. Вже до кінця року в Південно-Західних районах України колективізацією було охоплено чверть сільських господарств і більше 26% селянської землі. Відношення селянських господарств до колективізації, як в МРСР, так і в УРСР були різноманітними, вони залежали від багатьох факторів та обставин: соціально-економічного становища, історичних традицій, ефективності пропаганди нових форм господарювання тощо. Позитивно ідеї колективізації сприйняли в основному бідняцькі господарства, середняцькі вагалися, а заможні виступали проти.

Масового характеру колективізація набула в 1947 р., як раз у розпал голоду. На її темпи впливали багато чинників: важкі наслідки війни (демографічні втрати, недостатня матеріально-технічна база, нестача тяглової сили), антиселянська політика тоталітарного режиму (необґрунтовані економічні плани, нереальні плани хлібозаготівлі, вилучення коштів з села). Все це разом з посухою призвело до голоду 1946–1947 рр. Посуха та недорід нанесли значний удар по одноосібним селянським господарствам. Селяни шукали порятунку в колгоспах, які могли розраховувати на допомогу з боку держави. Отже, південні райони Молдови та Ізмаїльська область УРСР стали тими регіонами, де в 1947 р. розпочався масовий колгоспний рух. Хоча в районах МРСР темпи колективізації були дещо повільнішими.

В 1948 р. темпи колективізації продовжували наростати, а в червні 1949 р. Ізмаїльський обласний виконавчий комітет констатував, що колективізація сільського населення області закінчилася [1, с. 216]. В цьому ж році колективізація підходила до завершального етапу і в південному регіоні Молдови, але закінчилася в середині 1950 р. [2, с. 43]. Неможливо обійти і той факт, що вирішальним моментом у прискоренні темпів колективізації у болгарських селах як в УРСР, так і в МРСР, стало розкуркулювання та виселення заможних селян.

Колективізація й колгоспна система докорінно змінили усталений уклад життя селянства. Селянин відчувувався

від засобів виробництва, втрачав почуття господаря, перетворювався в наймита, на цей раз, радянської держави. Ідеологи колгоспного ладу подавали колективізацію як об'єктивний, закономірний процес кооперування дрібних виробництв, характерний для всього цивілізованого світу. Нічого подібного насправді не відбувалося. Адже колективізація виключала такі фундаментальні принципи, як самоврядування, добровільність об'єднання, постійний прибуток від внесеного паю, можливість вільно розпоряджатися виробленою продукцією. Вона на ділі була прикритою формою одержавлення сільськогосподарського виробництва, ліквідацією в болгарських селах і селах інших національностей індивідуального господарства.

На післявоєнний розвиток сільського господарства великий вплив мав голод 1946–1947 рр. У найгіршому стані опинилися південні райони Молдови та України, де найбільш компактно проживало болгарське населення. Примусова конфіскація зерна та іншої сільськогосподарської продукції, мізерна видача або й невидача зовсім зерна колгоспникам за зароблені важкою працею трудовні, вибивання непосильних податків на присадибні господарства селян сприяли поширюванню голоду, який був одним із засобів примусити господарів, котрі залишилися вірними приватній власності, відмовлятися і вступати в колгоспи.

Повоєнний голод у болгарських селах Ізмаїльської області УРСР та півдня МРСР у цілому був величезною репресивною акцією держави проти болгарського населення. Її складові – насильницькі та непомірні хлібозаготівлі, непосильні податки, примусові позики, насторожене ставлення до трудящих новоприєднаних земель, насильницька колективізація, виселення людей з рідних місць, позбавлення продуктів харчування, неоплата чи вкрай низька оплата праці.

Під час голоду найбільш постраждали Ізмаїльська область (УРСР) та Кагульський повіт (МРСР) – зернові райони, де найбільш компактно проживало болгарське населення. Періодичні посухи та неврожай властиві клімату Півдня України та Молдови. Такі роки нерідко йшли один за одним. У кожному десятиріччі відмічалися від двох до чотирьох років із посухою. Так, наприклад, з 1850 по 1860 рр. неврожайними були 1856, 1857, 1858, 1859 рр. [3, арк. 7]. Тому при перших провахах люди переходили до лімітованого використання продуктів харчування, розтягуючи запаси до нового врожаю. Сільське населення в такий час у більшості жило в злиднях, але голод рідко переступав фатальну межу.

Природний чинник доповнився діями влади, яка шляхом пограбування села через здійснення насильницької надмірної репресивної хлібозаготівельної та податкової політики в посушливі та неврожайні роки призвела до голоду та голодної смерті сільське населення України та Молдови. Значного масштабу голоду можна було уникнути. Зерна, зібраного в Україні та Молдові в 1946 і в 1947 рр., вистачило б для забезпечення хлібом усього населення. Так, в Україні на виконання держпоставок 1947 р. його було здано 436 млн. 431 тис. пудів, на 206 млн. 426 тис. пудів більше, ніж в 1946 р. Це свідчить про те, що голод був рукотворним. Зерно слід було перерозподілити, перевести з одних регіонів у інші, допомогти жителям неврожайних районів, замість їх пограбування. Потрібно було мобілізувати усі наявні резерви. Станом на 1 лютого 1947 р. у держрезерві СРСР знаходилося 10 млн. тонн

хліба, на 1,9 млн. тон більше, ніж на той же час в 1946 р. За неповними підрахунками, в 1946–1948 рр. у СРСР було зіпсовано і втрачено при зберіганні близько 1 млн. тонн зерна, яке врятувало б багато голодуючих [4, с. 247–248].

Тільки в кінці січня 1947 р. у область і райони надійшла команда зверху про допомогу голодуючим; сільська рада не мала коштів, щоб самостійно допомогти селянам; допомога переважно стосувалася тільки членів колгоспів; на харчування кошти виділялися з колгоспного зерна, тобто з центру нічого не надходило; норма одноразового харчування була подібною на норми у блокадному Ленінграді. Наслідками голоду стали: ускладнення і без того важкого процесу відбудови; скорочення трудових ресурсів села та його можливостей; падіння морального духу населення. В результаті дії суми чинників: трудової мобілізації, хвороб, репресій, голоду кількість населення в болгарських селах Південної Бессарабії зменшилося приблизно на 30%. Так, наприклад, за підрахунками краєзнавців у болгарському с. Городне від голоду померло від 1000 до 1200 осіб при загальній кількості населення в 1945 р. – 6615 жителів [5, с. 164]. У с. Вільне Тарутинського району в грудні–січні 1947 р. померло близько половини жителів, ходили спеціальні групи людей, які виносили трупи з дворів і ховали їх на кладовищі [4, с. 243].

Колективізація супроводжувалася боротьбою із куркульством, її «класовий підхід» застосовувався й у болгарських селах Південно–Західної України та Півдня Молдови як розкуркулення. Воно не було спрямоване саме на болгарське населення, а застосовувалося й до інших національностей. В УРСР цей процес відбувся 21 жовтня 1948 р. [6, с. 33] а в МРСР – 5 липня 1949 р. [7, с. 385]. Розкуркулювання, як і голод 1946–1947 рр., позначилося на чисельності болгарського населення.

Попри всі негаразди, колгоспи в болгарських селах Південно–Західної України та півдня Молдови, за тривалий час свого існування досягли певних успіхів у справі розвитку та укріплення суспільного господарства, покращенні його товарності та прибутковості. Динаміка росту сільського господарства намітилася на початку 50–х рр. Більш якісна агротехніка та більш правильна організація праці забезпечували колгоспам отримання високих урожаїв сільськогосподарських культур, і сприяли створенню міцної кормової бази для тваринництва. Багатогалузеве господарство артільей з року в рік забезпечувало значний грошовий прибуток та ріст неподільних фондів, що давало можливість постійно розширювати суспільне господарство артільей.

Регіон, що включав Ізмаїльську область УРСР та південь МРСР, завжди був постачальником аграрної продукції. В них були відсутні умови для індустріалізації. Це було обумовлено відсутністю сировинних ресурсів та традиційними галузями економіки: розвитком харчової та легкої промисловості, а також переробки сільськогосподарської продукції. До складу «промисловості на селі» входили, в основному, дрібні підприємства борошномельної, маслоробної, виноробної, легкої, будівельної, деревообробної та металообробної промисловості.

Після війни в болгарських селах в межах соціалістичної індустріалізації розпочали відбудовуватися виробництва, які були до війни, а головне – з'являлися нові підприємства. Архівні документи засвідчують збільшення підприємств будівельних матеріалів. Так, в 1944 р. у болгарських

селах Ізмаїльської області були введені в експлуатацію Суворовський, Ново–Іванівський, Болградський районні промислові комбінати та Болградський комбінат будівельних матеріалів [8, арк. 20; 9, арк. 26].

У районах південної Молдови з найбільшою кількістю болгарського населення в 1945 р. вже функціонували Тараклійський, Леовський, Конгазький, Чадир–Лунгський, Комратський райпромкомбінати [10, арк. 3]. Зростала чисельність переробних підприємств по переробці сільськогосподарської сировини, будувалися окремі підприємства хімічної, текстильної, шкіряної промисловості. Але недостатня кількість сировинної та виробничої бази призводила до зриву планів та розширення асортименту. Це особливо стосувалося болгарських сіл південних районів Молдавії. Позитивним моментом у розвитку промисловості болгарських сіл Ізмаїльської області УРСР та півдня МРСР стало розгортання електрифікації як бази індустріалізації шляхом будівництва електростанцій, що дозволило електрифікувати будинки колгоспників та виробничі будови, механізувати виробництво, а тим самим збільшити якість і темпи виробництва.

Індустріалізація потягла за собою низку інших явищ. Крім підготовки технічних кадрів, на курсах сільськогосподарських шкіл була підготовлена необхідна кількість кваліфікованих працівників, це надавало можливості колгоспам забезпечити керівництво окремих галузей кращими, теоретично підготовленими колгоспниками. Як результат, на початку 50–х рр. у болгарських селах спостерігається зростання матеріального благоустрою села порівняно з повоєнним часом.

Після війни в болгарських селах Ізмаїльської області УРСР та півдня МРСР, завдяки зусиллям громадськості та влади відновлювалася довоєнна шкільна мережа. Цей процес відбувався в дуже складних умовах: не вистачало приміщень, підручників, обладнання. Була введена обов'язкова семирічна освіта. Докладалося багато зусиль для охоплення навчанням усіх дітей шкільного віку. В селах та районних центрах зростає чисельність семирічних та середніх шкіл, шкіл робітничої та сільської молоді, але мережа освітніх закладів створювалася без достатнього врахування національного складу населення та перспектив його розвитку. Русифікація краю тривала, але вона не набувала таких жорстких форм, як при румунах. Правом на навчання користувалися всі верстви населення незалежно від національного складу. Влада виділяла великі кошти на розвиток освіти. Перші загальноосвітні середні школи в болгарських селах Ізмаїльської області та південних районів МРСР з'явилися вже на початку 50–х рр.: у Тараклії, а потім у Червоноармійському, Твардиці, Криничному, Виноградівці тощо. У селах, де не було середніх шкіл, батьки відправляли дітей на навчання в Болград, Тараклію, Кагул тощо [11, арк. 226]. Хоча навчання проводилося російською мовою, учням не заборонялося спілкуватися рідною мовою. Але завдяки тому, що навчання відбувалося російською мовою, болгарська молодь стала конкурентоспроможною на вступних іспитах, вступала до середніх та вищих навчальних закладів, а в подальшому змогла працювати та обіймати різноманітні посади не тільки в Україні та Молдові, а й за їх межами. До того ж, у школах поступово зростала кількість учителів–болгар, що не могло не

позначитися на етнокультурному розвитку болгарського населення краю.

Існуючі недоліки були пов'язані з тим, що в повоєнний період розвиток освіти і культури болгарського народу відбувався в умовах єдиного державного, політичного, ідеологічного та духовного простору СРСР. Щодо відношення до національних меншин, то керівництво цих республік не мало окремої політичної лінії. Суспільна русифікація, яку проводила радянська система, згубно впливала на розвиток болгарської мови, збіднювала духовний світ народу, але одночасно і «консервувала» самосвідомість. У цих умовах було складно генерувати болгарську інтелігенцію. Проте всупереч ідеологічним та політичним негараздам болгарська інтелігенція сформувалася, вижила та зберегла притаманну їй етнічну специфіку, оригінальність і неповторність. Доказом цього є досягнення в сфері науки, мистецтва, літератури, музики, архітектури тощо.

Так, носієм і пропагандистом болгарської народної культури, з середини 40-х і до середини 50-х рр. стала самодіяльна народна творчість. Її розвиток був тісно пов'язаний із життям народу, вона стала невід'ємною частиною його духовного життя. Влада будувала клуби, сприяла створенню великої кількості самодіяльних народних колективів, фінансувала їх. Так, наприклад, будувалися клуби та будинки культури: в с. Задунайка – на 700 місць, в с. Виноградівка – на 700 місць, в с. Ново-Іванівка – на 350 місць тощо [12, арк. 16]. На їх будову виділялися великі кошти: на будову Тарутинського районного будинку культури – 80 000 тис. крб., на будову Суворовського будинку культури – 100 000 тис. крб. [13, арк. 22]. Влада не тільки сприяла появі великої кількості нових художніх колективів, а й утворювала їх сама. Так, постановою Ізмаїльського обласного виконавчого комітету депутатів трудящих ще у 1946 р. на базі хору с. Суворове та танцювального ансамблю с. Селі-Огли Арцизького району було утворено болгаро-молдавський ансамбль пісні і танцю [14, арк. 23, 23зв]. У вересні 1947 р. рішенням Ізмаїльського виконкому організовано болгарський ансамбль пісні та танцю. Для його організації виділено 40 000 крб. [15, арк. 23–24]. Зросійщення краю тривало, але воно не набувало жорстких форм. До репертуарів художньої самодіяльності входили номери болгарської народної творчості, створювалися болгарські ансамблі. Виконавці ансамблів вдягали національні болгарські костюми.

Так, з покращенням матеріального благоустрою селян якісно зростала й культура села. Серед колгоспників була ліквідована неписьменність та безграмотність, всі діти шкільного віку були охоплені навчанням в школі, молодь навчалася у державних вищих та середніх учбових закладах. Існуюча в СРСР освітня система давала можливість формуватися інтелігенції з кола болгарського населення, хоча переважно в селах. Це керівники установ, підприємств і колгоспів, інженерно-технічний персонал, діячі науки і культури.

Болгарське населення, поряд з іншими національностями брало участь у громадській діяльності МРСР та УРСР, у виборах в місцеві Ради депутатів трудящих. У 1946 р. партійні, радянські та господарські організації значно покращили роботу з добору та виховання кадрів з місцевого населення, сміливіше залучали місцевих жителів на керівні посади та до

активної участі в господарсько-політичному житті. Так, наприклад, у Чадир-Лунгському районі станом на 1 липня 1949 р. з 23-х голів колгоспів 8 представляли болгарську національність [16, арк. 5]. Велика увага приділялася вихованню та висуванню на керівні посади жінок з місцевого населення.

Отже, всупереч ідеологічним, політичним, етнічним негараздам, які спіткали болгарське населення Південно-Західної частини України та Півдня Молдови в повоєнний період, воно вижило, зберегло притаманну йому специфіку у мові, культурі, обрядовості, віруваннях тощо. При цьому слід зазначити, що етнічна специфіка, оригінальність і неповторність краще збереглися у сфері духовного, інтимного життя, ніж у сфері господарській. Це було пов'язано з надмірною централізацією та регламентацією всіх сторін сільськогосподарської діяльності болгар УРСР та МРСР.

Список використаних джерел

1. Грек И. Българите от Украйна и Молдова: минало и настояще / И. Грек, Н. Червенков. – София: Христо Ботев, 1993. – 296 с.
2. Новаков С. З. Прошлое и настоящее с. Кирютня / Савелий Захарович Новаков, Николай Николаевич Червенков. – Кишинев, 1980. – 94 с.
3. Архів соціально-політичних організацій Республіки Молдова. – Ф.Р.–18. – Оп.1. – Спр.73. – 1951 р. – 177 арк.
4. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу / упор. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. – 2-е вид., допов. – Київ – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 2000. – 153 с.
5. Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии / автор. кол. А. В. Шабашов, Н. Н. Червенков, Л. В. Суботин и др. – Одесса, 2003. – 412 с.
6. Советский Приднестровский край (1940–1945 гг.). Документы и материалы / Сост. А. Д. Бачинский, А. П. Белобородова, И. В. Гречуха, П. А. Кундратов и др. – Одесса: Маяк, 1968. – 407 с.
7. Трудные страницы истории Молдовы 1940–1950-е гг. / сост. В. М. Пассат. – М.: ТЕРРА, 1994. – 800 с.
8. Муниципальное предприятие Измаильский архив. – Ф.Р.–418. – Оп.1. – Спр.6. – 1952 р. – 52 арк.
9. Там само. – Ф.Р.–1826. – Оп.1. – Спр.12. – 1948–1949 рр. – 35 арк.
10. Архів соціально-політичних організацій Республіки Молдова. – Ф.Р.–2931. – Оп.1. – Спр.6. – 1949 р. – 256 арк.
11. Там само. – Ф.Р.–19. – Оп.4. – Спр.153. – 1949 р. – 240 арк.
12. Муниципальное предприятие Измаильский архив. – Ф.Р.–1999. – Оп.1. – Спр.38. – 1944–1946 рр. – 191 арк.
13. Там само. – Ф.Р.–1004. – Оп.1. – Спр.1346. – 1946р. – 46 арк.
14. Там само. – Ф.Р.–452. – Оп.1. – Спр.4. – 1946–1950 рр. – 194 арк.
15. Там само. – Ф.Р.–470. – Оп.1. – Спр.450. – 1951 р. – 74 арк.
16. Архів соціально-політичних організацій Республіки Молдова. – Ф.Р.–29. – Оп.1. – Спр.130. – 1948–1949 рр. – 64 арк.

References

1. Grek Y. Bylgaryte ot Ukrainja y Moldova: mynalo y nastojashhe / Y. Grek, N. Chervenkov. – Sofyja: Hrysto Botev, 1993. – 296 s.
2. Novakov S. Z. Proshloe i nastojashhee s. Kirjutnja / Savelij Zaharovich Novakov, Nikolaj Nikolaevich Chervenkov. – Kishinev, 1980. – 94 s.
3. Arhiv social'no-politychnyh organizacij Respubliki Moldova. – F.R.–18. – Op.1. – Spr.73. – 1951 r. – 177 ark.
4. Golodomory v Ukraini 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Zlochyny proty narodu / upor. Veselova O. M., Marochko V. I., Movchan O. M. – 2-e vyd., dopov. – Kyi'v – N'ju-Jork: Vydavnyctvo M. P. Koc', 2000. – 153 s.
5. Chijshija: ocherki istorii i jetnografii bolgarskogo sela Gorodnee v Besarabii / avtor. kol. A. V. Shabashov, N. N. Chervenkov, L. V. Subotin i dr. – Odessa, 2003. – 412 s.
6. Sovetskij Pridnajsij kraj (1940–1945 gg.). Dokumenty i materialy / Sost. A. D. Bachinskij, A. P. Beloborodova, I. V. Grechuha, P. A. Kundratov i dr. – Odessa: Majak, 1968. – 407 s.
7. Trudnye stranicy istorii Moldovy 1940–1950-e gg. / sost. V. M. Passat. – M.: TERRA, 1994. – 800 s.

8. Muncypal'ne pidprijetstvo Izmai'l's'kyj arhiv. – F.R.–418. – Op.1. – Spr.6. – 1952 r. – 52 ark.
9. Tam samo. – F.R.–1826. – Op.1. – Spr.12. – 1948–1949 rr. – 35 ark.
10. Arhiv social'no–politychnyh organizacij Respubliki Moldova. – F.R.–2931. – Op.1. – Spr.6. – 1949 r. – 256 ark.
11. Tam samo. – F.R.–19. – Op.4. – Spr.153. – 1949 r. – 240 ark.
12. Muncypal'ne pidprijetstvo Izmai'l's'kyj arhiv. – F.R.–1999. – Op.1. – Spr.38. – 1944–1946 rr. – 191 ark.
13. Tam samo. – F.R.–1004. – Op.1. – Spr.1346. – 1946r. – 46 ark.
14. Tam samo. – F.R.–452. – Op.1. – Spr.4. – 1946–1950 rr. – 194 ark.
15. Tam samo. – F.R.–470. – Op.1. – Spr.450. – 1951 r. – 74 ark.
16. Arhiv social'no–politychnyh organizacij Respubliki Moldova. – F.R.–29. – Op.1. – Spr.130. – 1948–1949 rr. – 64 ark.

Tatarko I. I., Candidate of Historical sciences, Associate Professor at the Department for the Humanities Odessa National Maritime Academy (Ukraine, Izmail), Grekova–irina@yandex.ru

Social, economic, cultural and educational development of the Bulgarian population of the Izmailska oblast of the Ukrainian SSR and of the South of MSSR in 1944–1954

In the research work the social, economical, cultural and educational development of the Bulgarian population of the Izmailska oblast of the Ukrainian SSR and of the South of MSSR in 1944–1954 was studied in complex. The processes of transformational changes in the Bulgarian village in a context of Sovietization of recently annexed lands of Ukraine and Moldova are considered. The mechanism of repressive actions of the rich Bulgarian peasantry is covered, the reasons and consequences of the famine of 1946–1947 for the Bulgarian population of the region are defined. Features of specifics of development of industrial production in places of compact moving of the Bulgarians. The methods and forms of deployment of educational business in the Bulgarian environment, the rates of growth of educational and cultural level of the Bulgarian population are analyzed.

Keywords: Bulgarian population, Ukraine, Moldova, Sovietization, Collectivization, Industrialization, Cultural Revolution, the famine of 1946–1947, repressions.

Татарко И. И., кандидат исторических наук, доцент кафедры гуманитарных наук, Измаильский факультет Одесской национальной морской академии (Украина, Измаил), Grekova–irina@yandex.ru

Социально–экономическое и культурно–образовательное развитие болгарского населения Измаильской области УССР и юга МССР в 1944–1954 гг.

Комплексно исследуется экономическое, социальное, культурное и образовательное развитие болгарского населения Измаильской области УССР и юга МССР в 1944–1954 гг. Рассматриваются трансформационные процессы в болгарском селе в процессе советизации на территориях, которые были включены в состав СССР накануне Второй мировой войны. Анализируются условия военного и послевоенного времени, в которых протекало восстановление разрушенного войной хозяйства. Акцентируется внимание на коллективизации, показаны отличия в темпах ее проведения в болгарских селах Измаильщины и на юге МССР. Освещается механизм протекания голода 1946–1947 гг. и репрессивных мер в отношении самостоятельного болгарского крестьянства. Прослежены особенности и специфика развития промышленного производства. Анализируются методы и формы развертывания системы школьного образования в болгарской среде. Показано участие болгар в общественно–культурной жизни Измаильщины и юга МССР.

Ключевые слова: болгарское население, Украина, Молдавия, советизация, коллективизация, индустриализация, культурная революция, голод 1946–1947 гг., репрессии.

* * *

УДК 631.67(091)(477.72)

Клубук В. В.,
науковий співробітник відділу науково–інноваційної діяльності, Інститут зрошуваного землеробства НААН (Україна, Херсон), izz.ua@ukr.net

БАВОВНОСІЯННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗРОШУВАНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1930–1950–Х РР.

Мета дослідження: встановлення причин та наслідків бавовносіяння на півдні України в 1930–1950–х роках, його значення для сільського господарства цього регіону та ролі в процесі розбудови перших зрошуваних систем.

Методи дослідження: метод періодизації, хронологічний, історико–науковий.

Висновки: вирощування бавовнику в Україні інтенсивно нав'язувалося новоствореним колгоспам і радгоспам пори історично сформовану зернову

специфікацію Степового господарства. Проте бавовносіяння в УРСР налічує понад 30 років активного пропагування і впровадження протягом другої половини 1920–х і середини 1950–х років. Під бавовник відводилася відповідна інфраструктура сільського господарства півдня України. Зрошення, хоча і не розвинулося безпосередньо для бавовнику, але запроєктовані під нього та під інші зернові культури зрошувальні системи з подальшими вдосконаленнями й уточненнями залишаються діючими і до сьогодні. А одна з провідних науково–дослідних установ України, що займається вирішенням питань зрошуваного землеробства – Інститут зрошуваного землеробства НААН, понад 30 років в своїй історії проводила дослідження з бавовником і мала статус головної науково–дослідної установи України з питань його вирощування.

Ключові слова: бавовник, бавовносіяння, зрошення, зрошувальні системи, зрошуване землеробство, південь України.

До середини 1950–х років південь України по географічній межі Мелітополь – Одеса вважався зоною бавовносіяння. В 1952 р. посівні площі бавовнику в Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Одеській, Дніпропетровській і Донецькій областях становили 475 тис. га [1]. Того ж року в Херсоні була побудована перша черга найбільшого в Європі бавовняно–паперового комбінату (БПК), ідея створення якого виникла в 1934–1935 рр. В 1935 р. в УРСР діяли 5 бавовноочисних заводів (в Херсоні, Миколаєві, Каховці, Скадовську і Генічеську), здатних очистити 60–65 тис. т сирцю за сезон. Завод у Херсоні вже в 1931 році (на другий рік після побудови) очистив 8800 т сирцю.

Україна була найбільш північним регіоном бавовносіяння в світі [2, с. 4]. Протягом 1928–1932 рр. в нових бавовносіючих районах СРСР було зібрано 145 тис. тонн бавовни–сирцю [3, с. 18]. Загальне виробництво бавовни в СРСР у 1932 р. дозволило позбутися необхідності її імпорту [4, с. 9]. В подальшому об'єми нарощувалися [4, с. 146–148; 5].

Подібність кліматичних умов нової території до традиційних районів його вирощування, можливість і доцільність неполивної культури бавовнику в посушливому Степу, колективізація і пов'язана з нею «примусовість» спрямування сільського господарства слугували вагомими причинами його широкого впровадження в Україні, починаючи з 1930 року [2, с. 4; 6, с. 74]. Вже в 1931 році площа посівів «білого золота» була доведена до 157 тис. га, збільшившись за рік у 8 разів, а традиційний зерновий напрям сільського господарства степової смуги України почав швидко змінюватися в бік розвитку галузі бавовництва. На кінець 1934 р. площа посівів бавовнику становила 7,8% до інших культур [4, с. 4–5]. На той час по зоні бавовносіяння було організовано 65 МТС, 1213 бавовницьких колгоспів і 3 таких радгоспів. Площа під бавовником в цих господарствах була втричі більше середнього процента по зоні, а бавовник займав 25% орних площ кожного з цих бавовницьких господарств.

Над вирішенням питань агротехніки вирощування і селекції бавовнику працювали дослідні установи півдня УРСР, серед яких були Селекційно–генетичний інститут (м. Одеса) і Херсонська зональна станція бавовництва НК землеробства СРСР, на базі якої в 1949 р. організовано Український науково–дослідний інститут бавовництва. Питання бавовництва і зрошуваного землеробства тісно перепліталися в науково–дослідній роботі цієї установи, а в 1956 р. УкрНДІ бавовництва було реорганізовано на Український НДІ зрошуваного землеробства.

Таким чином, в дослідженні історії розвитку зрошуваного землеробства на півдні України, актуальним є історико–науковий аналіз етапу бавовносіяння на даних землях в 1930–1950–х роках. Існує потреба з'ясувати